

ДУХОВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Головний критерій людського життя – задоволеність або незадоволеність своїм буттям. Людина, на відміну від всіх інших живих істот, не просто реалізує свій життєвий цикл, не просто живе, але й усвідомлює повноту (чи неповноту) свого існування. При цьому вона здатна не лише тлумачити і сприймати життєві події, а й конструювати їх, що робить кожне людське життя неповторним і визначає нескінченну різноманітність траєкторій життєвого шляху. Однак складність особистого життя в тому, що за життєвими фактами, подіями і явищами не завжди «проглядається» їхня сутність, їхній сенс для самої людини, а відтак вони не в повній мірі впливають на формування її суб'єктності, тієї «властивості психіки людини, яка виражається у самодетермінованому, свідомому вияві зовнішньої та внутрішньої активності на трьох рівнях: індивід, особистість, індивідуальність» [1, 475]. Обмеженість суб'єктного простору людини веде до збіднення відчуття унікальності і неповторності її внутрішнього світу, її цілісності, єдності, самототожності, дуже обмежує можливості поводитися вільно і незалежно від зовнішніх причин і обставин, здійснювати вільний і відповідальний вибір життєвого шляху.

Значна увага в психологічній науці приділяється проблемі самовизначення *особистості, знаходження нею свого місця* в різних формах і структурах суспільного життя, окресленню головних завдань та напрямків особистісного зростання, визначенню зовнішніх і внутрішніх умов, які спричиняють, визначають активність і зрілість особистості. Активні дослідження у зазначеному форматі здійснюють сучасні українські дослідники, зокрема, вивчення транспективи особистості – такого психологічного утворення, в якому органічно поєднуються і генеруються минуле, теперішнє і майбутнє особистості, що дозволяє людині вибудовувати власну життєву стратегію, знаходити унікальну цінність, смисл і призначення свого життя, відчувати себе суб'єктом діяльності (Т. Н. Березина); дослідження аксіопсихологічної персонології особистості (З. С. Карпенко), вивчення особливостей внутрішньої синхронізованої зустрічі освоєних особою вітакультурних форм активності та актуалізованих образів суб'єктивної реальності в процесі самотворення Я-концепції особистості (О. Є. Фурман).

Культурний розвиток індивіда неможливий без привласнення ним загальнолюдських цінностей. Важливим механізмом такого розвитку та ціннісно-сміслового наповнення людини як суб'єкта, особистості, індивідуальності, універсума є смислова рефлексія – специфічно людська здатність, яка дозволяє кожній особистості зробити свої думки, емоційні стани, дії і відносини й узагалі всю себе предметом спеціального розгляду (аналізу, оцінки, осмислення) і практичного перетворення. Впливаючи на

саму себе, людина змінює себе, координує свою діяльність, емоції, думки, співвідносить їх з ціннісно-смысловими підставами – своїми, навколишніх, загальнолюдськими. Іншими словами, рефлексія – це специфічний регулятивний центр психодуховної реальності та, власне, і всієї життєдіяльності людини, який робить її психологічно вільною і захищеною.

Оцінюючи інформації про зовнішній світ, особа формує внутрішній еквівалент значущих чинників середовища, створює й приймає до реалізації модель ціннісно зорієнтованої поведінки. Ці еквіваленти або рефлексивні моделі взаємодії допомагають людині орієнтуватися в зовнішньому світі. Проте діяльність людської свідомості не обмежується лише створенням моделей, які відтворюють, відображають зовнішню дійсність. Фактично, людська поведінка визначається не стільки поставленими цілями, скільки прийнятими нею цінностями, вмінням розрізнати корисне і шкідливе, добро і зло. Ціннісний вибір принципово рефлексивний, адже передбачає, що сама дійсність поляризована між добром і злом, а людина здатна створювати її психічний образ (себто, оцінити, виходячи з тих чи інших критеріїв і, нарешті, створити образ образу, який визначає готовність слідувати одержаній оцінці. Таким чином виникає певний суб'єктний простір самоорганізації інтенційної психічної активності, яка здійснюється на різних рівнях функціонування психіки задля досягнення у процесі взаємодії людини зі світом синергізму.

Сучасна психологія намагається подолати розірваність людського існування на суб'єктний і об'єктний плани шляхом онтологізації суб'єктності, індивідуалізації форм, змістів і смислів суб'єктної активності людини. При цьому В. О. Татенко вводить поняття «субстанційних інтуїцій суб'єктного ядра психіки», щоб підкреслити «живо-творний» і «духотворний» характер цієї інстанції [3, с. 324]. Жак Лакан та його послідовники стверджують, що «суб'єкт конститується особливим об'єктом, прихованим у його глибинах – тим, «що є в мені, окрім мене самого», сутність у мені, яку неможливо об'єктивувати і якою не можна оволодіти. Це – та точка Реального в самому осередку суб'єкта, яка не може бути символізована, яка виникає як осад, залишок будь-якої сигніфікації – тверда серцевина, що втілює жахаючу насолоду» (цит. за [3, 325]).

Загальновідомо, що кожна людина живе у своїй реальності, а точніше, в реальностях. Останні, через низку складних опосередкувань, пов'язані як з «первинною реальністю» (С.Л.Франк), так і з реальністю соціальних і культурних феноменів. Духовне життя людини виходить за межі об'єктивної дійсності і належить до внутрішньої реальності, яка недоступна зовнішньому об'єктивному спостереженню. Специфічність духовності як явища одночасно об'єктивної і суб'єктивної реальності часто породжує суперечність і крайнощі в розумінні її справжньої сутності. Духовність, як влучно відмітив С. Л. Франк, це реальність, але часто не видима і така, що не відчувається нами, знаходиться за межами об'єктивної дійсності, тобто недоступна об'єктивному спостереженню і «вловлюється» лише самим суб'єктом. Це та потенційна сутність людини, яка забезпечує їй повноцінний розвиток та саморозвиток і, як іманентне внутрішнє утворення особистості, робить її самодостатнім суб'єктом життєдіяльності. Вона є одночасно метою і результатом становлення людини. Таке подвійне буття духовності як суть і як результат «олюднення» індивіда є тією причиною, що породжує проблему в розумінні природи духовності.

Духовність надає людському життю подвійності. К. Юнг зазначає, що душевне життя без духовного «є неповноцінне, незбалансоване, однобоке, означає те ж саме, що й однобока та неповноцінна дієта для тіла» [4, 250]. Якщо особистість не взаємодіє з духовною сферою, то вона неминуче черпає енергію від двох інших сфер: а) від тіла (вишукане харчування, секс, алкоголізм, наркоманія, різноманітні тілесні процедури тощо), що виснажує його; б) від соціуму (маніпуляція та пряма експлуатація інших людей, навіть цілих груп, прояв агресії та конфліктності тощо), отримуючи від цього тимчасове егоїстичне задоволення, яке швидко минає, залишаючи сум, невпевненість, хвилювання, відчуття нереалізованості [2, 56]. При такому способі життя людина сама руйнує свою душевну рівновагу, натомість постійно перебуває в неспокої, тривозі.

Про подвійність буття людської душі розмірковує Б. Братусь: «З одного боку, вона (*душа – Я.М.*) сприймається як живе вмістилище, орган переживань багатоманітних душевних проявів. Ми говоримо: душа болить, співає, торжествує, страждає і та ін.; вона має уявні параметри, модальності, може означуватись як широка чи вузька, висока чи низька, гаряча чи холодна. Це світ зовнішньої сторони душі, душевних проявів. Але є і внутрішня, прихована, незрима сторона душі, яку розуміють переважно в релігійному смислі – як певна вічна, безсмертна енергія і субстанція, що може карбуватися, проявлятися у тих чи інших зовнішніх параметрах, але зовсім до них не зводиться. Це душа в другому розумінні. Однак, – слід особливо підкреслити – це не дві різні душі, а різні аспекти, іпостасі, сторони (зовнішня і внутрішня) єдиної душі» [цит. за 2, 58]. А відтак стратегічним завданням психології, на думку М. Савчина, є вивчення цієї подвійності як функціональної співвідносної єдності, з обов'язковим врахуванням пріоритетності внутрішньої сторони – духа.

Така постановка питання виходить за межі традиційного підходу до проблеми духовності і засвідчує її автентичне трактування, коли духовність розглядається як трансцендентна щодо природної та соціальної реальностей, як вихід за межі повсякденного, запрограмованого, утилітарно-прагматичного буття до існування, підпорядкованого певним духовним цінностям. Духовне розглядається як Боже одкровення: життя духовне – це життя з Богом і в Богові, а духовне Я людини має конкретні форми прояву: совість як голос Бога в душі людини, моральна та духовна інтуїція, яка сприяє реалізації в собі потенційного духовного Я, творча інтуїція, яка виявляє індивідуальність людини, здатність до самопожертви.

Таким чином, духовність як іманентне внутрішнє утворення особистості – це та глибинна інстанція людини, завдяки якій вона стає самодостатнім суб'єктом життєдіяльності, одержує відчуття свободи в своїй екзистенції та здатність до перспективного осягнення трансцендентної сакральної реальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузьменко І. Саморозвиток дитини з точки зору суб'єктного підходу / І. Кузьменко // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості – Ч. І. – К., 1994. – С. 474 – 476.
2. Савчин М. Виміри духовного збагачення сучасної психології / Мирослав Савчин // Психологія і суспільство. – 2011. – № 4. – С. 52–74.

3. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії / [за заг. ред. В. О. Татенка]. – К.: Либідь, 2006. – С. 316-358.
4. Юнг К. Г. Об энергетике души / К. Г. Юнг. – М.: Академический Проект, 2008. – 297 с. – (Серия «Психологические технологии»).

Вихрущ А. В.

д.пед.н., професор, зав. кафедри
психологічних та педагогічних
дисциплін ЮФ ТНЕУ

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

На нашу думку, з позицій персонологічного підходу, насамперед доцільно аналізувати проблему закономірностей розвитку особистості. Змінюється вік людей, їх психологічні особливості, незмінною залишається важливість закономірностей професійної діяльності: стресори, комунікаційна культура, емпатія, вміння сприяти розвиткові з врахуванням індивідуальних особливостей, творчість, співпраця з оточенням, мотивація, самовдосконалення, психологічна культура...

Багаторічна співпраця зі студентами педагогічних факультетів України і Польщі, вчителями різних предметів дозволяє виокремити ряд закономірностей на які варто звернути увагу.

Насамперед маємо на увазі інтеграцію інформації з предметів гуманітарного спрямування. Пріоритетним завданням залишається проблема самопізнання. В першу чергу необхідно відмовитися від стереотипів, які притаманні сучасній науці. Чого лише вартує тезис про незмінність темпераменту. Хто з практиків може стверджувати, що людина має один вид темпераменту? Ми обстоюємо тезис про два види, співвідношення між якими змінюється в процесі розвитку. Відповіді студентів і учителів дозволяють зробити висновок, що вірна самооцінка є швидше винятком ніж правилом. Думка Хілона «Пізнай самого себе і ти пізнаєш Бога і світ» упродовж тисячоліть не втрачає актуальності.

Пропозиція для студентів визначити свої переваги і недоліки незмінно викликає зацікавленість. Ці запитання повинні стати звичними, починаючи з середньої школи. Адже акцентуючи увагу на позитивних аспектах можна не лише нейтралізувати недоліки, але й досягти значно більших успіхів у професійній діяльності.

На нашу думку, перспективною є методика, популяризована польськими колегами, яка передбачає ознайомлення респондентів з системою понять: любов, незалежність, особистісний розвиток, порозуміння, еластичність, освіта, повага, свобода, віра, мудрість, креативність, здоров'я, фізичний стан, уява, життєва енергія, краса, користь, мрії, інтимність, добра забава, гумор, безпека, спокій, енергія, комфорт, щирість, дружба, повага, лояльність, вдячність та ін. Необхідно записати ті слова, які мають особистісне значення (студенти вибирали від десяти до тридцяти трьох), пізніше необхідно залишити десять з вибраних, тоді лише п'ять і на завершальному етапі